

PAUL RICHARDSON

MAAN- TIETEEN MYYYTIT

Miksi ymmärrämme
maailman väärin

Suomentaneet
Jaakko Kankaanpää ja Riina Vuokko

ATENA

FILI –Kirjallisuuden vientikeskus on tukenut tämän teoksen kääntämistä.

Englanninkielinen alkuteos

Myths of Geography: Eight Ways We Get the World Wrong

Copyright © Paul Richardson 2024

Suomenkielinen laitos © Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2025

Jyväskylä

ISBN 978-951-1-48959-7

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

John Richardsonin muistolle

Sisällys

JOHDANTO: Kuviteltua maantiedettä • 9

Onko maailma ylösalaisin?

1. Myytti maanosista • 25

Kuinka monta maanosia on?

2. Myytti rajoista • 53

Miksi muurit eivät toimi

3. Myytti kansakunnasta • 81

Mitä maat ja kansat oikeasti ovat?

4. Myytti suvereniteetista • 113

Miksi vallan ottaminen takaisin ei ole sitä miltä näyttää

5. Myytti kasvun mittaamisesta • 133

Vauraus, terveys vai onnellisuus?

6. Myytti Venäjän ekspansionismista • 157
Eli miten Putin päästi irti revansistisen hirviön
7. Myytti Kiinan uudesta silkkitiestä • 179
Miksi kaikki tiet eivät vie Kiinaan
8. Myytti epäonnistumaan tuomitusta Afrikasta • 207
Katse siirtomaakluseiden tuolle puolen
- LOPUKSI: Myyttien tuolla puolen • 239
Maantieteen uusi maailma
- Kiitokset • 249
Kirjallisuutta • 251
Kuvälähteet • 260
Viitteet • 261

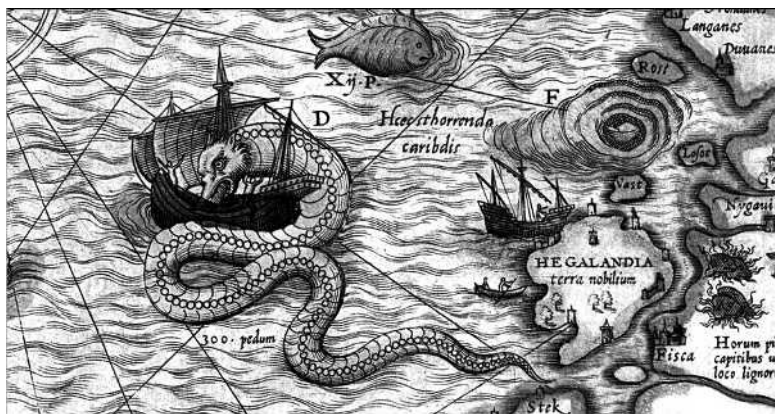
JOHDANTO

Kuviteltua maantiedettä

Onko maailma ylösalaisin?

Vielä vähän aikaa sitten karttojemme reunoilla lymyili taruolentoja. Maalla vaani lohikäärmeitä ja muita hirviöitä, ja ulapalla meripedot uhkasivat murskata laivat ja merimiehet, jotka uskaltautuivat niiden vesille. Kraken ja Leviathan vain odottivat, että saisivat kiskoa aluksia syvyyksiin, ja merenkävijöiden unissa kummitteli seireenejä, käärmeitä, valtavia merisikoja ja jättiläishummereita. Keskiajan ja renessanssin kartanpiirtäjien mielikuvituksessa vilisivät kaukaisten seutujen kumma-jaiset, ja kertomukset merihirviöistä muuttuivat karttoihin painetuiksi legendoiksi. Myyttien ja todellisuuden sulautuessa toisiinsa kartat houkuttelivat seikkailijoita maailman ääriin etsimään näitä otuksia – samoin kuin rikkauksia, joita niiden hallusta saattaisi löytyä. Jos tarut osoittautuisivat todeksi, maine ja kunnia seuraisivat varmasti perässä.¹

Yksi kerrallaan nämä hirviöt alkoivat kuitenkin kadota kartoilta, kunnes ne 1600-luvun lopulla olivat käytännössä kuolleet sukupuuttoon. Laivanrakennuksen ja navigoinnin edistysaskelien myötä eurooppalaiset kartografit olivat saaneet enemmän tietoa maailmasta ja oppineet kuvaamaan sitä tarkemmin. Tieteen ja

järjen aikakausi korvasi taiteellisen vapauden ja mielikuvituksen lennon.² Silti myös vanhemmat kartat ovat täynnä merkityksiä. Niihin huolella piirretty otukset kertovat paljon siitä, mitä maapalloa tutkineiden ja kartoittaneiden geografien, valloittajien, seikkailijoiden ja merimiesten mielessä liikkui. Ne paljastavat toiveita, kysymyksiä ja pelkoja, joita uusi teknologia ja tuntemattomien seutujen avautuminen tutkimukselle eivät vielä olleet ehtineet kesyttämään.

Nämä kartoittamattomat maat ja niiden myyttiset asukkaat muokkasivat ihmisten tapoja suhtautua maailmaan, kuvitella sitä ja puhua siitä. Kartanpiirtäjien tapa hämmentää toden ja mielikuvituksen rajoja vaikutti sekä ajatuksiin että tekoihin. Nykyään saattaa näyttää siltä, että nämä kartat kuhisevat myyttejä ja liioittelua. Ehkäpä niitä laatineet keskiaikaiset kartanpiirtäjämestarit eivät silti ansaitse näin ankaraa tuomiota. Entä jos meillä on omat myyttimme, joka muokkaavat ymmärrystämme maailmasta aivan yhtä lailla? Entä jos kartat ja käsitteet, joiden avulla hahmotamme maailmaa, johtavat meitä jatkuvasti samalla tavalla harhaan?

Myytit ovat perinteisesti kuuluneet yliluonnollisen ja hengellisen valtakuntaan. Kertomukset ihmisten syntymästä, elämästä,

seikkailuista ja kuolemasta kietoutuivat tarinoihin jumalien, sankarien, nymfien, najadien, haltioiden ja peikkojen edesottamuksista samoin kuin käsityksiin eläimistä ja kasveista; ne kaikki toivat maailmaan järjestystä ja merkitystä.³ Järjestäytyneen uskonnon nousun ja sitä seuranneen tieteen aikakauden myötä myyttien tarve ja merkitys ovat vähentyneet, mutta maailman hahmottamisessa niitä tarvitaan yhä. *Maantieteen myytit* kartoittaa muutamia meidän aikamme myyttejä, paljastaa niiden yhä jatkuvan voiman ja osoittaa, kuinka tärkeitä ne ovat tavallemme ymmärtää maailmaa ja maantiedettä.

Samaan tapaan kuin muinaisina aikoina nämä myytit ovat syöpyneet niin syvälle tajuntaamme, että meidän on joskus vaikea ymmärtää niiden todellisuudessa olevan vain oman mielikuvituksemme tuotteita. Kuvitteelliset käsityksemme maantieteestä ovat ehkä erilaisia kuin ennen, mutta niiden innoittamina saatamme yhä lähteä etsimään olematonta El Doradoa tai surmaamaan lohikäärmeitä, joita ei ole koskaan ollut olemassa. Tässä kirjassa käsitellään muutamia perustavia uskomuksia, jotka määrittävät elämäämme ja muokkaavat kokemustamme maailmasta.⁴ Tämä kirja paljastaa, että pohjimmiltaan maantiede on myyttistä.⁵

Nämä myytit ovat kuvitteellista maantiedettä; ne ovat maailmaa – valtioita, maanosia, rajoja ja alueita – koskevia käsityksiä, jotka elävät vain meidän mielessämme. Ne eivät kerro, millainen maailma oikeasti on, ne kertovat vain meidän mielikuvistamme. Ne toistuvat ympärillämme jatkuvasti kuvissa, kirjoissa, tarinoissa, kartoissa, oppimateriaaleissa, puheissa, esityksissä, elokuvissa ja muussa mediassa. Ne kaikki kertovat, miten ymmärrämme maailmaa ja elämme siinä. Mutta ne eivät kerro, mitä maailmassa oikeasti on, niin kuin eivät karttoja aikoinaan asuttaneet pedotkaan kertoneet. Ne kuvastavat vain meidän omia päähänpinttymiämme, toiveitamme ja huoliamme.⁶

Tämän kirjan kahdeksan myyttiä ovat tihkuneet mieliimme siitä lähtien, kun lapsena katselimme lumoutuneena karttapalloa tai väritimme karttoja ja valtioiden lippuja. Jokainen luku kumoaa jonkin syvälle iskostuneen olettamuksen maailmasta ja paljastaa, miten myytit voivat siirtää vuoria ja luoda maanosia helpommin kuin minkäänlaiset geologiset prosessit. Tämä kirja kertoo siitä, mitä uskottelemme itsellemme maailmasta, ja kysyy, mitä tapahtuu, jos itsestään selvinä pidetyt maantieteelliset »totuudet» äkkiä näyttävätkin vähemmän varmoilta. Jos muutamat aikansa arvostetuimmista kartografeista piirsivät maailman »ylösalaisin», millä kaikilla vaihtoehtoisilla tavoilla sen voi nähdä? Olisiko mahdollista, että muutamat keskeisimmät maailmaa koskevat oletukset eivät oikeasti perustu juuri mihinkään? Ja mitä seuraa siitä, että elämme omien kuvitelmiemme luomassa maailmassa emmekä näe maailmaa sellaisena kuin se todellisuudessa on?

Tämä kirja kumoaa erään kauan sitten keksityn ja edelleen vallitsevan käsityksen maailman asioista: ajatuksen ympäristö-determinismistä. Tämän antiikin Kreikasta alkunsa saaneen opin mukaan ilmasto ja maantieteellinen ympäristö vaikuttavat ihmisten älykkyyteen ja heidän yhteiskuntiensa kehitykseen.⁷ Sellainen uskomus sopi erityisen hyvin kolonialistisen maailmanajan rasismiin ja rotuhierarkioihin, koska sen nojalla imperiumit saattoivat hallita kaukaisia maita ja kansoja. Vuosisatoja jatkuneen deterministisen ajattelun seurauksena vakiintuneet ennakkoluulot maantieteestä ja ympäristöstä ovat osoittautuneet sekä sitkeiksi että vahingollisiksi.⁸ Ne johtavat harhakäsitykseen, jonka mukaan maantieteelliset olot ovat yhtä kuin kohtalo ja että sellaisten olojen avulla voi ymmärtää sivilisaatioiden nousua ja tuhoa, nykyistä maailmanjärjestystä ja geopoliittista tulevaisuuttamme. Tämän essentialistisen käsityksen mukaan maa on olemassa ensin ja kartta vain seuraa sitä.

Ihmisen ja maantieteen suhde on kuitenkin kaksisuuntainen. Me olemme mukana maapallon pinnan muotoilussa. Luomme omia maisemiamme: Pohjanmereltä vallatut alueet ovat piirtäneet uusiksi Alankomaiden rannikon ja Amazonin sademetsää on kaadettu valtavia määriä uuden maatalousmaan hankkimiseksi. Sama vaikutus näkyy uusissa teknisissä keksinnöissä, niin ydinpommeissa kuin drooneissa, jotka vähentävät strategisten maa-alueiden merkitystä, ja siitä kertoo myös ihmisen osuus ilmastomuutoksen kiihdyttämisessä ja sen aiheuttamissa valtavissa muutoksissa maanpinnan ja merten eliöstössä. Tämän kirja asettaa meidät, mielikuvituksemme ja kekseliäisyytemme jälleen osaksi maantiedettä. Se osoittaa, että maantiede ei rajoita meitä siinä määrin kuin kuvitellemme ja että kouluiästä asti tutkimiemme karttojen esittämässä kuvassa ei ole mitään väistämätöntä eikä aina edes todellista. Sen sijaan ajattelumme on jäänyt tiettyjen maailmaa koskevien käsitysten ja esitystapojen vangiksi.

Tässä kirjassa kartoitetaan maailmaa, jossa maantieteelliset tosiseikat eivät aina ole sitä miltä näyttävät. Siinä kuljetaan ajan ja paikan halki maanosien keksimisestä Kiinan nousuun ja Ukrainan sotaan, liikutaan milloin Koreassa, milloin Japanissa, Bhutanissa, Zimbabwessa, Kiinassa, Venäjällä, Meksikossa, Yhdysvalloissa, Etelämantereella, Saharassa, Etelä-Kiinan merellä ja Keski-Aasiassa. Siinä puretaan tarinoita ja myyttejä, joita kerromme itsellemme maailmasta. Eikä tähän kaikkeen ryhdytä pelkän älyllisen mielenkiinnon tai ajatuskokeen vuoksi. Vain ymmärtämällä nämä myytit tosiaankin myyteiksi voimme kohdata ne hyvin todelliset vääryydet, jakolinjat ja ympäristökatastrofit, jotka maailmaa nykyisellään vaivaavat.

Ensimmäisessä luvussa puheeksi tulee kenties suurin maantieteellinen myytti kautta aikojen: maanosat. Maanosien muodot ovat niin tuttuja, että pystymme kuvittelemaan ne vaikka silmät kiinni.

Niiden ääriviivat piirtyvät mieleemme siisteinä ja ongelmattomina niitä ympäröivien merien mukaan. Mutta jo muutama yksinkertainen kysymys riittää hajottamaan koko kuvion. Kuinka monta maanosia oikeastaan on? Laskutoimituksen pitäisi olla helppo, mutta vastaus riippuu siitä, pidetäänkö Etelä- ja Pohjois-Amerikkaa omina maanosinaan tai onko Etelämantereen itsenäinen maanosa. Entä Oseania – mitä Aasian osia siihen pitäisi lukea? Ja valtameren puutteessa Euroopan ja Aasian raja on vielä hämmäntävämpi kysymys etenkin siksi, että Uralvuoret hupenevat eteläkärjessään olemattomiin. Näyttää tosiaan oudolta, ettei kysymykseen maanosien lukumäärästä tai tarkoista rajoista löydy yksiselitteistä vastausta.

Myytti maanosista – käsitys siitä, että ne ovat ainoa mahdollinen tapa jaotella maailmaa – saa voimansa sekä yksinkertaisuudesta että loputtomasta toistosta kartoissa ja muissa kuvissa. Maanosilla ei kuitenkaan ole sisäisesti yhtenäisiä piirteitä eivätkä ne pohjautu minkäänlaiseen tieteelliseen luokitteluun. Niitä eivät esimerkiksi määritä laattatektoniikka tai geologia. Jos määrittäisi, Intia olisi loogisinta siirtää Aasiasta Oseaniaan. Tai jos maailma jaettaisiin eläin- ja kasvikunnan mukaan, Saharan autiomaa olisi Euroopan ja Afrikan rajana paljon Välimerta järkevämpi. Välimeren maailmaa yhdistävässä rantaviivassa on vain pikkuruinen katkos Gibraltarin ja Bosporin salmien kohdalla – mitättömän pieni matka verrattuna Saharan suunnattomiin etäisyyksiin ja aavikon vaaroihin. Valtavat määrät yhteyksiä, yhtäläisyyksiä ja vastaavuuksia katoaa mielivaltaisessa maanosajaossa tyystin. Maanosat – kuten muutkin tämän kirjan myytit – kätkevät paljon enemmän kuin paljastavat.

Maanosista valtioihin: rajoja on kaikkialla. Seuraava myytti käsittelee aitoja, joita rakennamme välillemme, samoin kuin kysymystä siitä, miksi raja-aidat eivät toimi. Donald Trump nosti Meksikon-vastaisen aidan rakentamisen presidentinvaalikampanjansa keskiöön vuosina 2016 ja 2024. Ensimmäiset yritykset aidaksi

eivät olleet erityisen vakuuttavia. Osia siitä lojuu jo nyt ruostumas-
sa Sonoran autiomaassa, ja pitkiä osuuksia huuhtoutui pois vuoden
2021 rankkasateissa. Aidan vierestä löytyy usein tikkaita, ja joskus
siirtolaiset yksinkertaisesti puhkovat aitaan reikiä sivuleikkureilla.
Läheltä katsottuna tällaiset rajamuurit eivät ole lainkaan niin yhte-
näisiä, läpipääsemättömiä tai pysyviä kuin voisi olettaa. Niiden te-
hokkuus ei useinkaan vedä vertoja niiden suurellisuudelle ja sym-
bolismille, eivätkä ne estä ihmisten liikkumista tai luo turvaa, jota
niiden rakentajat lupailevat. Siitä huolimatta rajamuurien myytti
eli käsitys näistä esteistä tarpeellisina erottelun ja hallinnan väli-
neinä on yhä voimissaan.

Tällaisia valtavia rakennushankkeita – niin Trumpin raja-aitaa,
Hadrianuksen muuria Pohjois-Englannissa kuin Kiinan muuria –
on totuttu ajattelemaan vankkana puolustuslinjana »meidän» ja
»niiden» välillä. Ne eivät kuitenkaan toimi kuten kuvitellaan, ja
niiden varjoon saattaa syntyä kukoistavia ja vireitä rajakulttuureja.
Hadrianuksen muurilla syrialaiset ja romanialaiset maahanmuutta-
jat vartioivat Britannian pohjoisrajaa, ja Kiinaa ovat moneen ottee-
seen hallinneet muurin takaa pohjoisesta tulleet dynastiat. Rajat
vetävät puoleensa yhä paljon kuin torjuvat, ja niistä voi tulla joko
turvattomuuden tai turvallisuuden monumentteja. Toisin kun niitä
ympäröivä mytologia esittää, ne symboloivat liikkettä, eivät paikal-
laan pysymistä. Hadrianuksen muuri ei ollut ylipääsemätön este –
se jopa hylättiin ja otettiin uudelleen käyttöön pian rakentamisensa
jälkeen – kun taas Trumpin aita ei ole sanottavasti pystynyt estä-
mään huumeiden tai siirtolaisten virtaa. Mutta mitä korkeammaksi
aita USA:n ja Meksikon välillä kohoaa, sitä suuremmiksi kasvavat
yhdysvaltalaisien pelot ja sitä epätoivoisemmaksi käyvät siirtolais-
ten yritykset päästä aidan toiselle puolelle. Kun vastuuntunne toi-
sista ihmisistä päättyy rajaan, kukaan ei enää ole turvassa. Silloin
olemme kukistaneet vain oman inhimillisyytemme.

Nykyään rajat liittyvät etupäässä valtioihin. Niistä on sanottu, että kun sinua ei enää ole, »on Englanti oleva aina» – tai mikä tahansa muu valtio, johon saatat tuntea kuuluvasi. Tämän ajatuksen ytimessä ovat myytti kansakunnasta ja ajatus siitä, että kansakunta on jotakin ikiaikaista ja luonnollista. Kansakunnan luominen vaatii kuitenkin mielikuvitusta, valikoivaa muistia ja kiusallisten totuuksien unohtamista. Nykyisellään kansakunnat ovat entisten ja nykyisten muuttoliikkeiden kaleidoskooppeja, kulttuurien, konfliktien ja kolonisaation sotkuinen lopputulema. Mitä kauempaa historiasta kansakunnan juuria etsitään, sitä vaikeampi mitään todellista on tavoittaa. Juuri sen vuoksi kansakuntia on jatkuvasi keksittävä uudelleen; niitä on esitettävä, luettava ja opiskeltava tässä ja nyt. Kansakuntien loputon uusintaminen on niin tavallista, että nykyään on lähes mahdotonta ajatella, toimia, hallita tai opettaa kansallisvaltion kehyksen ulkopuolella.

Koska ajatus kansakunnasta on helposti muovattavissa, sen tarjoaman voiman voivat ottaa haltuunsa kaikenlaiset ryhmät – milloin syrjäisistä saksalaisista provinsseista polveutuvat kuninkaat, milloin entiset KGB-miehet tai newyorkilaiset kiinteistösijoittajat. He voivat muokata kansakunnan omaksi kuvakseen aivan kuin heidän kotimaansa olisi aina ollut sellainen. Takana lymyilee usein pyrkimys pitää valta, vauraus ja korkea asema näiden eliittien käsissä muiden kustannuksella. On kuitenkin syytä muistaa, että ihmiskunta on suurimman osan olemassaolostaan tullut toimeen ilman valtioita. Silloin uskollisuuden kohteina ja identiteetin lähteinä ovat olleet muunlaiset yhteisöt, uskonnot ja instituutiot. Nykyään maailma on järjestetty kansallisvaltioiden mukaan, mutta tulevaisuudessa niin ei välttämättä ole. Olemmeko sillä välin tuominneet itsemme taistelemaan loputtomiin rajoista ja maa-aluista? Jatkammeko vähemmistöjen marginalisointia ja vainoamista silloin, kun ne eivät sovi »ikuisena» pidetyn kansallisvaltion

»ikiaikaisina» pidettyjen aatteiden kulloiseenkin ilmentymään? Ja estääkö pakkomielle kansallisvaltiosta meitä puuttumasta pandemioiden ja ilmastonmuutoksen kaltaisiin haasteisiin, jotka eivät noudata valtioiden rajoja?

Valtioista nouseva neljäs myytti herättää uuden hankalan kysymyksen: kenelle maailma kuuluu? Poliittisia oloja kuvaavilla kartoilla jokainen maailmankolkka on väritetty jotakin valtiota vastaavalla sävyllä. On kuitenkin merkittäviä paikkoja, joissa hallintaan, omistukseen ja valtaan liittyviin kysymyksiin ei ole yhtä selkeitä vastauksia. Bir Tawil Itä-Saharassa on maapallon ainoa asuttava kolkka, jota yksikään valtio ei ole vaatinut omakseen. Välimerellä taas vaikuttaa uskonnollinen järjestö, jolla ei ole maata eikä rajoja, mutta sen sijaan omat biometriset passit, postimerkit, kolikot ja rekisterilaaat, oma EU-lähettiläs, virallinen asema YK:ssa ja diplomaattisuhteet yli sadan valtion kanssa. Myös Etelämannar on poikkeus, sillä se on valtava maa-alue, jota yksikään valtio ei omista tai suvereniteetillaan hallinnoi. Näistä kummajaisista löytyy lanka, jota vetämällä käy selväksi, ettei maan välttämättä tarvitse kuulua millekään valtiolle.

Vuoden 2016 kesästä lähtien on lisäksi suoritettu laajamittaista koetta siitä, mitä valtiollinen suvereniteetti tarkoittaa 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Britannian päätös erota Euroopan unionista perustui valtiollisen suvereniteetin myyttiin, jonka mukaan rajojen ja maa-alueiden hallinta on helppo määritellä ja myös ottaa takaisin. Tässä luvussa tutkitaan epäsuhtaa, joka vallitsee sellaisen ajattelun ja todellisen maailman välillä, koska jälkimmäistä ei kaikessa monimutkaisuudessaan voi enää pelkistää yhden valtiollisen suvereniteetin sisäpuolella – tai ulkopuolella – olemiseen.⁹

Valtiollista suvereniteettia voi konkretisoida rajamuureilla ja infrastruktuurilla, mutta se on lopulta abstrakti käsite. Se vaihtelee ajasta, paikasta ja jopa ihmisestä toiseen. Kun idealisoitu käsitys

suvereniteetista törmää sotkuiseen todellisuuteen, ongelmat ja ristiriidat paljastuvat kaikessa räikeydessään. Mutta jos tunnustamme, että suvereniteetti muuttaa muotoaan ajassa ja paikassa, onko mahdollista luoda maaperää vaihtoehtoiselle maailmanjärjestykselle? Ja millaisia ratkaisuja voimme löytää rajojen ja maailman jakamisen tilalle, kun suvereniteetti purkautuu ympäriltämme?

Vaikka maailmamme itsestään selvinä pidetyt rakennuspaliakat – maanosat, valtiot, rajat ja suvereniteetti – paljastuvat vain vilkkaan maantieteellisen mielikuvituksen aikaansaannoksiksi, onhan silti jotain todellista ja kouriintuntuva, joka todistaa, ettei kaikki ole pelkkää keksintöä – onhan esimerkiksi kansantalous? Ikävä kyllä jopa tapamme mitata taloudellista kasvua ja kehitystä bruttokansantuotteen (BKT) avulla on jälleen yksi keksitty perinne. Miksi BKT siis hallitsee tapaa, jolla arvioimme itseämme ja valtioitamme? Olisiko mahdollista löytää parempia tapoja kansojen ja paikkojen luokittelemiseksi? Etenkin kun maailmassa on yhteisöjä, joiden jäsenet elävät terveinä monta vuotta – elleivät peräti monta vuosikymmentä – pidempään kuin vauraampien yhteisöjen jäsenet?

Jos pelkkä taloudellinen kasvu ei ole luotettava hyvinvoinnin ja arvon mittari, onko ylöspäin tikittävä BKT siinä tapauksessa kehityksen merkki vai tuomion metronomi? Ja jos otamme todesta kasvun mittaamisen myytin, yritämmekö mitata edistystä suureella, joka oikeasti kertoo hyvin vähän meistä ja maailmastamme? Vaikka kansantalouksien koon mittaaminen BKT:n avulla on jo pitkään tiedetty puutteelliseksi, tällä myyttisellä lukemalla on merkillinen ote meihin. Taloudellisen kasvun tavoittelu ei aina tuo tullessaan turvaa ja vaurautta, mutta toisaalta se kiihdyttää ilmastokatastrofia ja luonnon joukkotuhoa, kun sademetsää kaadetaan ja kosteikkoja kuivataan. Nykyinen loputtoman taloudellisen kasvun polku, jota pitää käynnissä kyltymätön luonnonvarojen ulosmittaaminen, ei

olisi ensimmäinen kerta, jolloin ihmisyyhteisö on jättänyt huomiotta ympäristötekijöiden muodostaman välittömän ja kohtalokkaan uhkan – mutta se saattaa olla niistä viimeinen. Ilmastomuutoksen kiihtyessä ja merenpinnan noustessa kirjan tämä luku panee miettimään: jos BKT nousee ja talous kasvaa kohisten, miksi me silti uppoamme?

Kirjan loput myytit käsittelevät kolmea suurta valtakuntaa, jotka länsimaissa on perinteisesti ymmärretty väärin. Niistä ensimmäinen on Venäjä, ja sitä koskeva kysymys on ajankohtainen: miksi Venäjä on aina hyökkäämässä naapurimaiden kimppuun? Putin on kenties joskus haaveillut yhdistävänsä »venäläisen maailman», perustavansa Euraasian unionin ja nousevansa ihailluksi johtajaksi, joka tekee Venäjästä jälleen ylvään ja kunnioitetun suurvallan, mutta hänen tarinansa on kärsinyt haaksirikon. Vuonna 2022 alkanut verinen hyökkäys Ukrainaan tuntuu vahvistavan myyttiä Venäjästä maata hamuavana valloittajana, jota riivaa rajojen laajentamisen pakkomielle.

Siinä näyttäisi olevan vahva, vakuuttava ja itsestään selvä ajatus, jonka pauloihin Putin on joutunut. Silkan ekspansionismin sijasta Putinin mielikuvituksen ovat kuitenkin vallanneet revansismi, alistaminen ja aggressiivinen nationalismi, joiden avulla hän arvelee palauttavansa Venäjän menetetyn kunnian. Silti hän on sama johtaja, joka kerran antoi pois Venäjän hallitsemia alueita parantaakseen maansa asemaa. Vuonna 2008 nostettiin juhlallisessa seremoniassa Kiinan lippu Amurjoessa sijaitsevalle Isolle Ussurinsaarelle – eli Heixiazisaarelle – kun puolet saaresta siirtyi rauhanomaisesti Venäjältä Kiinan haltuun.¹⁰ Venäjän ja Kiinan suhteet ovat kukoistaneet siitä lähtien. Putinin kohdalla tämä nostaa esiin hankalan kysymyksen: ovatko alueluovutukset olleet Venäjälle edullisempia kuin sen revansistiset vaatimukset Ukrainassa? Alkaen Alaskan myymisestä 1800-luvulla aina saarten luovuttamiseen Kiinalle Venäjän vaiheita

ei ole määritellyt pelkästään ekspansionismi. Hyökkäys Ukrainaan saattaa olla väistämätöntä seurausta putinismin harhaisuudesta ja petollisuudesta, mutta sitä kehystää katkeruuden muovaama väärä käsitys maantieteestä, ei pelkkä ekspansionistinen strategisten aluevaltausten tavoittelu.

Venäjä on ollut länsimaiden kilpailija jo pitkään, mutta viime aikoina on noussut esiin uusi haastaja. Kiina on päättänyt ryhtyä kaikkien aikojen suurimpaan rakennushankkeeseen: uuteen silkkitiehen, joka yhdistää Kiinan muuhun maailmaan. Siihen kuuluu niin Etelä-Kiinan merestä nousevia keinotekoisia betonisaaria kuin yksinäisiä junia, jotka taivaltavat Euraasian poikki Kiinan rannikolta Itä-Lontooseen. Kaikkialla maailmassa Boliviasta Bermudalle ja kaikissa ilmansuunnissa uusi silkkitie kurottaa kauas Kiinan ulkopuolelle maailman kunnianhimoisempaan infrastruktuuriprojektina. Se saattaa hyvinkin muuttaa maailmaa, mutta onko uuden silkkitien myytissä kysymys muustakin kuin pelkästä maailmanvalloitus-hankkeesta? Johtavatko kaikki tiet vääjäämättä Kiinaan? Voiko niin jättiläismäinen hanke ylipäättään onnistua? Vai romahtaako se oman painonsa alle, jääkö uusi infrastruktuuri vajaakäytölle ja uppoaako se lopulta mereen?

Näihin kysymyksiin vastaaminen vaatii irrottautumista reductionistisesta myytistä, jonka mukaan Kiina havittelee vain geopoliittista valtaa. Uuden silkkitien takana on monenlaisia syitä, jotka eivät välttämättä ole peräisin taloudellisen tai poliittisen vallan piiristä. Se ei ole niinkään yhtenäinen strategia kuin ohjelma, jonka puitteissa Kiina jahtaa myyttisiä lohikäärmeitään – kuten pyrkii valtion säätämiin BKT-tavoitteisiin, vahvistaa kansallista suvereniteettiaan, perustelee autoritaarista valtakoneistoa ja vahvistaa asukkaidensa kansallista identiteettiä. Nämä osittain ristiriitaiset ja keskenään kilpailevat pyrkimykset osoittavat, millaisia vaaroja uuteen silkkitiehen sisältyy, kun sen kuvitteellinen maantiede

törmää eri puolilla maailmaa todellisiin oloihin, jotka eivät taivu sen tahtoon yhtä helposti.

Viimeiseksi kirjassa tarkastellaan myyttiä Afrikasta maanosana, joka on pelastettava itseltään. Tämä tarkoittaa länsimaissa edelleen yleisesti tarjolla olevia käsityksiä ja suhtautumistapoja, joiden mukaan Afrika on »käytännössä kyvytön taistelemaan omia ongelmiaan vastaan».¹¹ Tällainen näkökulma hämärtää käsityksiämme vireästä, moninaisesta ja monimutkaisesta mantereesta. Afrikan esittäminen alueena, joka tarvitsee hyväntahtoista ulkopuolista interventiota, on viimeisin vaihe pitkässä perinteessä, jonka puitteissa Afrikan menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaisuutta on kirjoitettu uudelleen ja joka röyhkeimpinä aikoinaan johti sellaisiin järjestömyyksiin kuin Rhodesian valkoisten vallanpitäjien (1965–1979) yritykseen keksiä mitä erikoisimpia selityksiä Zimbabween muinaisjäännöksille. Keskiaikainen Suur-Zimbabwe kaupunki, jonka loiston päivät ulottuivat 1200-luvulta 1500-luvulle, oli vähintäänkin yhtä vaikuttava kuin aikalaisensa Euroopassa. Rhodesian vallanpitäjien laatimissa oppikirjoissa ja näennäistieteellisissä artikkeleissa Suur-Zimbabwe raunioiden väitettiin olevan arabikauppiaiden tai jonkin muinaisen tuntemattoman kansan perua – yhtenä vaihtoehtona jopa kadonnut ja myyttinen »valkoinen sivilisaatio».¹² Tämän suuren pääkaupungin rakentajiksi kelpasivat kaikki paitsi Zimbabwe paikallinen väestö.

Sellaiset myytit on viime vuosikymmenten mittaan perustellisesti kumottu, mutta Afrikan maantieteeseen ja historiaan suhtaudutaan yhä ylenkatsoen ja vääristellen. Britannian kaltaisissa entisissä siirtomaavalloissa ei opeteta afrikkalaisten imperiumien historiaa – niiden tilalla vallitsee tiedon tyhjiö. Siinä riittää runsaasti tilaa nostalgiselle myytillä lempeästä, suopeasta ja sivistävästä valkoisesta vallasta. Juurtuessaan ja kasvaessaan nämä käsitykset peittävät taakseen imperiumin mukanaan tuoman tuskan ja

häpeän. Traumaattiset tapahtumat, jotka Kairosta Kapkaupunkiin sanelivat miljoonien ihmisten kohtalon ja muovaavat maailmaa edelleen, ovat pitkälti tuntemattomia maissa, jotka niistä olivat vastuussa. Menneisyyden myyteistä vapautuminen vaatii historian kohtaamista. Ilman sitä valtavat maa-alueet jäävät vaille ansaitsemaansa huomiota eivätkä »kadonneiden» alueiden aavesärky ja imperiumien jälkeläisiä vaivaavat nykimisoireet rauhoitu koskaan.

Kirjan viimeisessä luvussa kysytään, mitä tapahtuu seuraavaksi. Ensinnäkin meidän on päästävä yli niistä maailmaa ja sen eri seutuja koskevista ajatuksista, joita pidämme itsestään selvinä. Näistä myyteistä on tullut monelle totta, mutta jos emme kyseenalaista vankkumatonta uskoamme niihin, purjehdimme aivan yhtä sokeina kuin ne muinaisten aikojen merenkävijät, jotka etsivät mielikuvitusolentoja maailman reunalta.

Useimmat tämän kirjan maantieteellisistä myyteistä eivät aiheuttaneet päänvaivaa esivanhemmillemme moneen tuhanteen vuoteen. Miksi meidän siis pitäisi ajatella, että ne nyt sitovat meitä ja sanelevat tulevaisuutemme? Niistä irtisanoutumisella olisi jokaisen myytin kohdalla dramaattiset seuraukset. Johtaako niihin uskomisen tosiaan siihen sopusointuun ja turvaan, jota kaipaamme? Ovatko ne niin arvokkaita, että niiden mukaan pitää elää, että niiden puolesta kannattaa kuolla? Voimme tarttua uhkaaviin maailmanlaajuisiin ongelmiin vain murtautumalla ulos maantieteen myyteistä, jotka olemme itse itsellemme laatineet. Meidän on keksittävä uusia tapoja hallita muutosta, uusia ja inklusiivisempia keinoja mitata edistystä ja rakentaa luottamusta.

Kuten tämän kirjan lopuksi esitetään, monet ratkaisuihin ovat käden ulottuvilla, ja yritteliäisyydellä, rohkeudella, tiedolla ja ymmärryksellä voimme kaataa sekä aineelliset että kuvitteelliset muurit, jotka meitä erottavat. Myyttien maailman purkamisen on pelottava ja joskus myös järjenvastaiselta tuntuva askel

tuntemattomaan. Se tarkoittaa yhä mutkikkaammaksi muuttuvaa kamppailua, kun yritämme sopeutua uusiin mediamaisemiin, joissa totuus ja sepite sulautuvat toisiinsa – kenties hyvinkin samalla tavalla kuin tieteelliset tutkimukset ja mittaukset yhdistyivät vanhoissa kartoissa myyttisiin olentoihin ja aarrekaupunkeihin. Toivoa kuitenkin on. Jos ymmärrämme maantieteen myyttien olevan pelkkiä myyttejä, voimme ehkä valjastaa mielikuvituksemme voiman luomaan uljaita uusia maailmoja.

Myytti maanosista

Kuinka monta maanosia on?

Islannin Þingvellir-kansallispuisto on ainutlaatuinen ja maaginen paikka. Sen ammottavat kuilumaiset halkeamat ja huikeat kalliot kertovat maapallon voimasta muokata maisemaa. Siellä on nurmen peittämiä laavakenttiä ja vulkaanisen kiven rotkoja, joiden seinät tuntuvat kaatuvan kulkijan päälle. Tässä hautavajoamassa – jossa kaksi mannerlaattaa erkanee toisistaan – on kristallinkirkkaan veden täyttämiä järviä, joiden pinnasta korkeat harjanteet ja vuorten lumihuiput kuvastuvat.¹ Osaa tämän UNESCO:n maailmanperintölistalle kuuluvan luonnonpuiston kävijöistä kiehtoo mahdollisuus uida kahden mannerlaatan välissä – toisella puolella laatta, jonka päällä sijaitsee Pohjois-Amerikka, toisella laatta, jolla on Eurooppa. Suosituimpiin kuuluvassa sukelpaikassa rotkon leveys on vain puoli metriä, joten siellä voi koskea »Eurooppaa» ja »Amerikkaa» yhtä aikaa ja tuntea väristyksiä siitä, että oma ruumis yhdistää kaksi maanosaa.

Þingvallavatnin eli Islannin suurimman luonnonjärven glasi-alaiseen veteen pulahtaminen vaatii tosin luonnetta. Vesi on kirka ja juomakelpoista siilauduttuaan vulkaanisten kivikerrosten läpi, mutta sen lämpötila on aina korkeintaan asteen verran

jäätymispisteen yläpuolella.² Samalla kun kylmä salpaa hengityksen, hyttävien syvyyksien kauneus paljastuu kaikessa loistossaan. Mutta kun sukeltaja nousee maalle tästä hautavajoamasta – joka jatkuu luonnonpuiston rajojen ulkopuolelle ensin Islannin halki ja sitten Atlantin valtameren poikki – hänelle ei ehkä ole selvää, onko hän palaamassa Eurooppaan vai Amerikkaan. Vai riippuuko se edes siitä, kummalle rannalle kapuaa? Olisiko Pingvellir- ja koko Islanti – sittenkin jossain Euroopan ja Amerikan välillä? Pingvalla-
vatnin jääkylmässä vedessä yksinkertaiset ja selvärajaiset mielikuvat maanosista säröilevät ja pirstoutuvat uimarin ympärillä.

Useimmat meistä tunnistavat maanosien muodot heti – niiden ääriviivat piirtyvät mieleemme siisteinä ja yksiselitteisinä niitä ympäröivien merien mukaan. Vaikka maailmassa menisi minne, lie-
nee selvillä vähintäänkin siitä, missä maanosassa on. Silti jo muu-
tama yksinkertainen kysymys riittää hajottamaan koko kuvion.

Kuinka monta maanosia on? Ovatko Etelä- ja Pohjois-Amerikkaa omia maanosiaan? Lasketaanko Etelämanner maanosaksi? Mitä Aasian osia luetaan Oseaniaan? Ja kun Euroopan ja Aasian rajalla ei ole merta, missä niiden raja oikeastaan kulkee?

Vaikka olemme niin varmoja maanosien olemassaolosta, emme kumma kyllä pysty suoralta kädeltä sanomaan, kuinka monta niitä on tai missä tarkkaan ottaen ovat niiden rajat. Silti niiden muoto on iskostunut mieleemme lapsuudesta asti, ja se on toistunut karttoissa, kartastoissa ja muissa kuvissa siitä lähtien. Myytti maanosista – käsitys, jonka mukaan ne ovat ilmeinen, kätevä tai jopa ainoa mahdollinen tapa jaotella maailmaa – saa voimansa sekä yksinkertaisuudesta että toistosta. Maanosan »kunnian» suominen jollekin maakaistaleelle ei kuitenkaan ole helppo tehtävä. Siitä päinvastoin nousee tukala kysymys: kuka päätti nimetä maanosat ja milloin? Ja mitä kaikkea seuraa siitä, että maan pinta on paloiteltu muutamaaan valtavaan alueeseen?

Todellisuudessa ajatus maanosista kertoo meille varsin vähän fyysisestä maantieteestä ja paljon meitä itsestämme. Maailman jakaminen maanosiin peittää näkyvistä valtavat määrät ihmiskunnan, elollisen luonnon ja geologian vivahteita. Maanosia eivät luonnehdi maantieteellinen yhtenäisyys, kotoperäiset luonnonolosuhteet tai luokittelun tieteellinen tarkkuus. Päinvastoin nykyinen ajatus maanosista todistaa vain siitä, kuinka päättäväisesti pystymme pitämään kiinni ajatuksesta, jota vastaan on valtavat määrät todistusaineistoa.

Maanosien myytistä on tullut niin vahva, että se on synnyttänyt oman todellisuutensa. Nykyään kuvia maanosista on kaikkialla, niin koululuokkien seinillä, rintanapeissa, logoissa kuin jopa deodoranttipurkeissa. Ne ovat kuitenkin osa pitkäikäistä myyttiä, jonka historiasta on selonteko Martin Lewisin ja Kären Wigenin erinomaisessa kirjassa *The Myth of Continents* – josta myös tämän